

ПРОВЕРКА НА ДОПУСТИМОСТТА НА ИСКА ПО ДЕЛО В МЕЖДУНАРОДНИЯ СЪД НА ООН

проф. д-р Александър Драгиев
Бургаски свободен университет

EXAMINATION OF ADMISSIBILITY OF THE APPLICATION INSTITUTING A CASE IN THE UN INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE

Professor Alexander Draguiev, PhD
Burgas Free University

***Abstract:** Within the jurisprudence of the UN International Court of Justice the admissibility of the application instituting a case between two States is a prerequisite for reviewing further the merits of the case. This is why under any case brought before it, the Court is obliged to examine the admissibility of the application. The examination is conducted at the very beginning of the case in order that the Court assesses whether to proceed to entertain the subject matter of the case. This is why the admissibility is considered as a preliminary matter within the proceedings and this part thereof, which comprises its examination, is defined under the Rules of the Court as a „preliminary stage“. Thereupon the Court establishes if the Applicant State has satisfied the necessary preconditions for filing of the application while the Respondent State may raise preliminary objections against the application.*

***Key word:** UN International Court of Justice, Statute of the Court, Rules of the Court, preliminary stage of the proceedings, admissibility of the application, admissibility preconditions, preliminary objections.*

I. ДОПУСТИМОСТ НА ИСКА ПРЕД МЕЖДУНАРОДНИЯ СЪД – ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА

Съдебният процес в Международния съд на ООН (МС) се състои от две времеви части: юрисдикционен стадий, и стадий на разглеждане на делото по същество, в който се разглежда самият спор, предмет на делото и се постановява решението по него. От своя страна юрисдикционният стадий на производството по делото е този негов етап, в който Съдът: (1) проверява дали има юрисдикция по делото, за решаването на което е сезиран; и (2) проверява допустимостта на писмената молба (иска), с която е сезиран. Този юрисдикционен стадий предшества стадия на разглеждането на делото по същество; предварителен е по отношение на него, защото решава въпроси, които са предварителни, преюдициални спрямо съществуването на делото. Допустимостта на иска е предварителен въпрос, защото от неговото решаване зависи дали ще се даде ход на делото изобщо, т.е. дали ще се премине към разглеждането му по същество, или то ще се прекрати, без да се стигне до такова разглеждане. Именно това значение на допустимостта на иска, тази зависимост на съдебния процес от нея налага допустимостта да се провери в самото начало на процеса.

За тази проверка няма нормативна уредба нито в Статута (Ст.), нито в Правилника (Прав.) на Съда. Единствено чл. 79, т. 1 Прав. споменава за допустимостта, предвиждайки възможността ответникът да прави възражения срещу юрисдикцията на Съда, както и срещу допустимостта на иска. От обединяването на тези два вида възражения в една и съща разпоредба може да се направят два извода.

Първият е, че към възраженията срещу допустимостта на иска се прилага същият правен режим, който е приложим и към възраженията срещу юрисдикцията, а това са правилата, регламентирани в чл. 79 Прав. Вторият извод е пряко следствие от първия и се състои в констатацията, че възраженията срещу допустимостта се предявяват в същия етап на съдопроизводството, в който се предявяват възраженията срещу юрисдикцията, а именно в юрисдикционния, предварителния му стадий. Ето защо възраженията срещу допустимостта на иска също представляват предварителни възражения. Тези възражения относно юрисдикцията и относно допустимостта се правят едновременно, но във всяко едно от тях ответникът посочва дали с него атакува юрисдикцията, или допустимостта на иска.

Възраженията срещу допустимостта на иска се състоят в изтъкването на доводи, с които ответникът твърди, че преди подаването му не са били изпълнени определени условия, изискуеми с оглед завеждането на конкретното дело, поради което те се явяват условия, от които зависи допустимостта на иска за завеждане на делото. По своята правна природа условията за допустимост на иска представляват процесуални предпоставки за приемане на делото за разглеждане от Съда¹. Това означава, че дори да има юрисдикция по конкретното дело, Съдът не може да пристъпи към разглеждането му, ако не са изпълнени тези условия. Допустимостта на иска и юрисдикцията са различни правни фигури, защото наличието или липсата на едната от тях не зависи от наличието или липсата на другата. Напротив, Съдът може да има юрисдикция дори когато искът е недопустим, и обратно – искът да е допустим, но Съдът да няма юрисдикция. Същевременно допустимостта на иска и юрисдикцията си приличат по това, че липсата на всяка една от двете е сама по себе си достатъчна пречка за решаването на делото от Съда, поради което проверката и на двете е необходимо да се извърши преди разглеждането на делото по същество, т.е. да се извърши в юрисдикционния стадий като предварителен спрямо съществото на делото.

Но между липсата на юрисдикция по делото и недопустимостта на иска съществува една фундаментална разлика. Неизпълнението на условията за допустимост на иска е пречка само с временен характер за подаването му, а не пречка, която окончателно да лиши Съда от възможността да разгледа конкретния иск. Напротив, липсата на юрисдикция окончателно лишава МС от тази възможност. Да бъде недопустимостта на иска временна пречка означава, че в момента на подаването му той не подлежи на разглеждане. Но то само е отложено във времето, защото в по-късен момент, ако бъдат изпълнени и когато бъдат изпълнени условията за допустимост, същият иск може да се подаде отново и тогава ще се разгледа².

¹ По-подробно за правната природа на условията за допустимост на иска вж. **Янков, Ал.** Резервите в декларациите за приемане задължителната юрисдикция на Международния съд и тяхното влияние върху компетентността на съда. – Годишник на Софийския университет, Юридически факултет, т. 52, част 1, 1961, с. 558, 567, 568.

² Вж. в този смисъл **Thirlway, H.** The Law and Procedure of the International Court of Justice 1960–1989. Part Eleven. – The British Year Book of International Law, vol. 71, 2000, p. 76.

II. ВИДОВЕ УСЛОВИЯ ЗА ДОПУСТИМОСТ НА ИСКА

Условията за допустимост на иска може да бъдат различни по вид, но винаги са конкретни обстоятелства, обусловени от конкретното дело. Ето защо условията за допустимост не може нито да се изброят изчерпателно, нито да се типологизират. Но въпреки това най-общо може да се разделят на две категории. Първата са условия за допустимост, регламентирани в международен договор, а втората категория са условия за допустимост, които трябва да бъдат извеждани от спецификата на спора. Но и в двата случая почти никога условията за допустимост не се дефинират изрично като такива, а за това тяхно качество се съди от правното им действие като процесуални предпоставки за разглеждане на делото по същество.

1. Най-често срещаното условие за допустимост в международни договори е изискването сезирането на МС със спор относно тълкуването или прилагането на договора да става едва след като страните по спора са опитали да го решат с други мирни средства. Обикновено договорите задължават тези страни да прибегнат за неговото решаване първо до непосредствени преговори и едва при неуспех с тях всяка от страните има право да се обърне към МС. Това недвусмислено квалифицира преговорите като условие за допустимост на иска пред Съда.

Много договори предвиждат още едно средство за мирно решаване на споровете, към което да се прибегне преди сезирането на Съда – арбитража. Като примери в това отношение може да се посочат чл. 13, т. 1 от Конвенцията за предотвратяване и наказание на престъпленията против лицата, ползващи се с международна защита, в това число и дипломатическите агенти, чл. 16, т. 1 от Международната конвенция за борба срещу вземането на заложници, чл. 29 от Конвенцията за премахване на всички форми на дискриминация по отношение на жените, чл. 30, т. 1 от Конвенцията против изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унизително отнасяне или наказание.

Всички тези конвенции, първо, третираат арбитража като задължителен, второ, третираат го като пречка за предявяването на иска пред МС, и трето, третираат го като такава пречка с временен характер. Този характер проличава от посочените разпоредби на конвенциите, където е фиксиран един шестмесечен срок за организирането на арбитража, след който срок, ако арбитражът не е учреден в неговите рамки, всяка страна е свободна да сезира МС. Ето защо неучредяването на арбитража в този срок представлява процесуална предпоставка за отнасянето на спора до Съда, т.е. представлява условие за допустимост на иска.

Има и такива договори, където арбитражът е условие за допустимост на иска пред Съда, но такова условие е и помирието като средство за мирно решаване на споровете. Членове 2 и 3 на Факултативните протоколи за задължителното решаване на споровете по тълкуването и прилагането на Виенската конвенция за дипломатическите отношения и Виенската конвенция за консулските отношения дават възможност на страните по спора по общо съгласие да го предадат или на арбитраж (в този случай арбитражът е факултативен), или на помирение. Резултатът и в двата случая е, че МС е изключен като начин за уреждането на спора, поради което би трябвало да отхвърли подаден до него иск. Но ако в двумесечен срок от възникването на спора не бъде предприето неговото решаване нито чрез арбитраж, нито чрез помирение, всяка от страните му може да се обърне към Съда, след изтичането на срока. Тогава няма пречка той да приеме иска за разглеждане. Следователно по смисъла на Факултативните протоколи непредяването на спора на арбитраж или по-

мирение е предпоставка за съдебното му уреждане, а поставянето на двумесечния срок за това предаване само облекчава преценката на Съда докога да счита иска за недопустим и след кой момент – като допустим.

Неразрешаването на спора чрез помирение, и то в точно фиксиран срок – дванадесет месеца, е предпоставката за подаването на иска пред МС, т.е. условието за неговата допустимост според чл. 43 на Виенската конвенция за правоприемството на държавите по отношение на договорите и т. 6 от Приложението към нея. А според чл. 22 на Международната конвенция за ликвидирани на всички форми на расова дискриминация от 1966 г. предпоставка за допустимостта на иска е неразрешаването на спора чрез една процедура, регламентирана в самата конвенция – разглеждането му от Комитета за премахване на расовата дискриминация.

Но има и такива международни договори, които не конкретизират от кои мирни средства за разрешаване на споровете зависи допустимостта на иска по спор относно тълкуването или прилагането им, а визират изобщо всички такива средства, посочени в чл. 33, т. 1 от Устава на ООН (УООН). Примери за такива договори са чл. 65, т. 3 и чл. 66 на Виенската конвенция за правото на договорите, както и чл. 65, т. 3 и чл. 66, т. 1, 2, 3 от Виенската конвенция за правото на договорите между държави и международни организации или между международни организации. Разпоредбите на двете конвенции са идентични. Те изискват страните по спора да се стремят най-напред да го уредят чрез някое от средствата за мирно решаване на споровете по чл. 33 УООН. Ако уреждането не стане в дванадесетмесечен срок от възникването на спора, всяка страна може да сезира МС. Следователно тук Съдът, за да приеме за разглеждане един иск, трябва да изчака, първо, прилагането от страните по спора на някой друг метод за мирното му решаване, и второ, това да стане в един фиксиран от конвенциите срок. С изтичането му Съдът повече не е длъжен да се съобразява с действията на страните по спора относно неговото решаване.

От направения преглед на международни договори, предвиждащи сезирането на Съда чрез иск, може да се изведе следното заключение. Всички поставят подаването на иска в зависимост от изпълнението на две предпоставки. Първо, спорът, по който е искът, да не е решен вече с помощта на други мирни средства, и второ, да е изтекъл определен срок, през който според съответния договор трябва да стане това. Тези две предпоставки се явяват условия за допустимост на иска, защото Съдът не може да го вземе за разглеждане, без да изчака осъществяването едновременно и на двете предпоставки. Всъщност обаче за Съда е достатъчно да се ръководи само от условието за срок, за да прецени дали искът е допустим. Ако спорът не е решен, дори и страните му да не правят опит за това, щом срокът, предоставен им за тази цел от съответния договор още не е изтекъл, Съдът не може да приеме иска, отчитайки обстоятелството, че страните все още имат време да уредят спора си без неговата намеса. Обратно, ако срокът вече е изтекъл, Съдът може да приеме иска за разглеждане като допустим. В този случай дори и страните да са предприели някакви действия за уреждането на спора, Съдът не е обвързан повече от техните действия, ако независимо от тях и въпреки тях едната от страните го е сезирала със свой иск относно този спор. (Независимо от завеждането на делото за страните по спора няма пречка извън делото и паралелно с него да извършват някакви, очевидно извънсъдебни (напр. преговори или помирение), действия по уреждане на спора. Това се подсказва и от едно от условията за прекратяване на дело пред МС – когато страните му постигнат извънсъдебно решаване на спора, предмет на делото (чл. 88, т. 2

Прав.) За да има извънсъдебно решаване, значи едновременно с делото страните му са прибягнали и до някаква друга процедура за мирно уреждане на споровете.)

2. Друго типично условие за допустимост на иска пред МС, но което условие вече се извежда от спецификата на спора, представлява правилото за изчерпване на вътрешноправните средства за защита. По своето правно естество това правило представлява правно задължение на една държава, ако прибягне до международен съд (напр. Международния съд на ООН), за да разреши свой спор с друга държава, най-напред да се обърне към административните или съдебните органи на тази държава, държавата ответник, с цел те да отстранят нарушението, като се премине през всички, включително най-високите, последните инстанции на тези органи³. Едва когато спорът не е решен с помощта на тези органи, държавата ищец може да прибягне до съответния международен съд. „Един иск ще бъде недопустим пред международен орган, освен ако засегнатото физическо или юридическо лице е изчерпило правните средства, съществуващи в нарушилата правата му държава.“⁴ Обяснението за изискването за прибягване най-напред до вътрешните органи на държавата ответник е да се уважи, да се зачете суверенитета на държавите, като им се даде възможност сами да решават споровете си⁵. „...общоприето е, че...на една държава трябва да бъде дадена възможност първа да упражни юрисдикция по отношение на въпроси, възникващи на нейна територия.“⁶

Както става ясно от дефиницията за правилото за изчерпване на вътрешноправните средства за защита, под „вътрешноправни средства за защита“ трябва да се разбира всъщност съществуващите в държавата ответник нейни административни и съдебни органи, както и процедурите, по които те работят. А изчерпването на вътрешноправните средства означава сезирането на толкова и такива органи на държавата ответник, че да не остане неизползван нито един орган, който има правомощия да реши случая, независимо от йерархичното му място в системата на държавните органи на ответника⁷. Дори един единствен орган да остане неизползван няма да бъдат изчерпани вътрешноправните средства и съответно искът ще бъде недопустим за разглеждане.

Не при всички международни спорове обаче действа правилото за изчерпване на вътрешноправните средства. То се прилага към един специфичен тип дела – когато една държава заведе такова пред МС, за да окаже правна защита на имащи нейната националност физически или юридически лица, чиито права са нарушени от друга държава⁸. Следователно не се изисква предварително изчерпване на вътрешно-

³ За правната природа на правилото за изчерпване на вътрешноправните средства за защита вж. напр. **Clapham, A.** *Brierly's Law of Nations*. Oxford: Oxford University Press, 2014, p. 261, 262; **Shaw, M.** *International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, p. 273; **Cassese, A.** *International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2005, p. 122; също и делото на МС „*Interhandel*“ (Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders of the International Court of Justice (I. C. J. Reports) 1959), p. 27.

⁴ **Brownlie, I.** *Principles of Public International Law*. Oxford: Oxford University Press, 1999, 496 - 497.

⁵ Вж. **Evans, M.** *International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 498; Brierly's *Law of Nations*..., p. 262.

⁶ **Evans, M.** *Op. cit.*

⁷ Вж. напр. **Evans, M.** *Op. cit.*, p. 499.

⁸ Вж. **Thirlway, H.** *The Law and Procedure of the International Court of Justice 1960–1989*. Part Seven. – *The British Year Book of International Law*, vol. 66, 1995; също *Interhandel case* (I. C. J. Reports 1959), p. 27.

правни средства, когато предмет на иска са права, носител на които е самата държава ищец, и съответно само държава може да бъде увредена от нарушаването на тези права⁹. „...увреждането на дипломатическия или консулския персонал, или на държавната собственост (на една държава от друга държава – б. а.) като цяло се смята за основание за директен иск и следователно не попада под действието на правилото за изчерпване на вътрешноправните средства.“¹⁰ Следствие от тази специфика на делата – приложно поле на правилото за изчерпване на вътрешноправните средства е, че за да се приеме, че са изчерпани тези средства, и изобщо че е изпълнено правилото е достатъчно самите пострадали лица да са се обърнали към органите на държавата ответник. Доказателство за това е разпоредбата на чл. 11, т. 1 на Конвенцията за международната отговорност за вреди, причинени от космически обекти от 1972 г., според която физическите и юридическите лица, които държавата представлява, могат „предварително да са изчерпали всички национални средства“. Тоест, не е необходимо обръщането към вътрешноправните средства да е станало от самата държава ищец чрез нейните дипломатически или консулски органи. Ето защо правилото за изчерпване на вътрешноправните средства за защита е пример именно за такова условие за допустимост на иска пред МС, което се обуславя от спецификата на отнесеня до него спор.

За качеството му на условие за допустимост няма значение дали правилото за изчерпване на вътрешноправните средства е регламентирано в международен договор или не. Държавите много рядко посочват в договорите си това правило. Все пак като пример за такъв договор може да се посочи Конвенцията на ООН по морско право от 1982 г. Нейният чл. 295, озаглавен изрично „Изчерпване на вътрешните средства за правна защита“, предвижда споровете относно тълкуването или прилагането на конвенцията да се предават за решаване от процедурите, регламентиранни в нея (а това означава и от Международния трибунал по морско право, който е международен съдебен орган) само след изчерпване на вътрешноправните средства за защита.

Друг пример за такъв договор е Конвенцията за международната отговорност за вреди, причинени от космически обекти от 1972 г. Нейният чл. 11, т. 1 споменава правилото за изчерпване на вътрешноправните средства, макар и с цел да лиши изчерпването им от качеството на условие за допустимост на иска: „За предявяването на искането за обезщетение на вреди... не се изисква държавата, предявяваща искането, или физическите или юридическите лица, които тя представлява, предварително да са изчерпали всички национални средства...“. Така, макар чрез отрицание, като изрично изключва задължението за изчерпване на вътрешноправните средства за защита, конвенцията все пак потвърждава ролята му на условие за допустимост на иска.

Липсата на разпоредба в международен договор относно ролята на условие за допустимост на иска на правилото за изчерпване на вътрешноправните средства не пречи една държава, ответник по дело пред МС, да се позове на него именно в това му качество, при спор относно този договор. Съответно Съдът при всеки случай на такова позоваване проверява допустимостта на иска от гледна точка на изпълнението на това правило. Причината е, че правилото за изчерпване на вътрешноправните

⁹ Вж. напр. **Evans, M.** Op. cit.; **Shaw, M.** Op. cit., p. 821; **Brownlie, I.** Op. cit.; **Brierly's Law of Nations...**, p. 263.

¹⁰ **Evans, M.** Op. cit., p. 501.

средства представлява обичайна норма на международното право, поради което не е необходимо закрепването му в международен договор, за да породи съответните международноправни задължения за държавите¹¹.

Вярно е обаче и обратното – един договор трябва изрично да изключи правилото за изчерпване на вътрешноправните средства от споровете относно него, за да не се приложи то и така да загуби качеството си на условие за допустимост на исковете по тези спорове. Защото договорната разпоредба, изрично и конкретно освобождаваща иска по конкретния спор от изискването за изчерпване на вътрешноправните средства е отклонение от общото правило за това изчерпване, и оттук специална норма спрямо него, норма само за конкретния договор. Следователно, въз основа на общия правен принцип, че специалната норма отменя общата, договорът, освобождаващ от изискването за вътрешноправните средства, ще има по-голяма правна сила от общото правило за тях и ще го обезсили, но само спрямо споровете по този договор; така за тях ще се приложи договорът, а не общото правило. Това обяснява и подхода на Конвенцията за международната отговорност за вреди, причинени от космически обекти – да регламентира не изискването за изчерпване на националните средства, а напротив – да регламентира освобождаването на исковете за вреди от това изискване. Очевидно е, че в противен случай поради обичайноправната си природа то би било в сила спрямо исковете по конвенцията.

Най-важната процесуална характеристика на правилото за изчерпване на вътрешноправните средства е съществената разлика в тежестта на доказване на ищеца и ответника. При първия тя е по-малка – за Съда са достатъчни само твърденията на ищеца, че е изпълнил това изискване. Това е така, защото Съдът нито познава, нито може, нито е длъжен да познава системата на органите на държавата ответник, за да е в състояние да прецени използвани ли са те от ищеца, и нещо повече – дали са окончателно изчерпани. В крайна сметка, ако това не е вярно, в интерес на ответника е да обори допустимостта на иска на това основание. Ако по някаква причина той мълчи, Съдът няма основание да не приеме твърденията на ищеца за изпълнение на условието за вътрешноправните средства.

Тежестта на доказване на ответника е по-голяма. Ако направи възражение срещу допустимостта на иска поради неизчерпване на вътрешноправните средства, той носи тежестта най-напред да докаже, че в системата му от държавни органи има такива, от които с оглед на конкретния въпрос, предмет на делото, ищецът може да получи защита и затова би трябвало да се обърне към тях, преди да подаде иска си до МС¹². Второ, трябва да докаже, че те са достъпни за ищеца¹³, и в частност, че ответникът по никакъв начин не препятства обръщането към тях. И трето, ответникът трябва да докаже, че органите му или изобщо не са използвани от ищеца, или поне не са изчерпани¹⁴, поради което правилото не е спазено.

Ако ответникът представи аргументи по тези три въпроса, едва сега за ищеца вече се поражда тежестта да докаже своята позиция относно изчерпването на вът-

¹¹ Вж. в потвърждение на това напр. **Lepard, B.** Customary International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, p. 6. **Cassese, A.** Op. cit., p. 122 *Elettronica Sicula S. p. A. case.* (I. C. J. Reports 1989), p. 42, *Interhandel case* (I. C. J. Reports 1959), p. 27: „Нормата, че вътрешноправните средства трябва да бъдат изчерпани преди да се заведе едно международно дело, е утвърдена норма на обичайното международно право“.

¹² За това вж. напр. *Elettronica Sicula S. p. A. case*, p. 46.

¹³ *Ibid.*, p. 47.

¹⁴ *Ibid.*, p. 46, 47–48.

решноправните средства. Първо, той може да обори и трите вида аргументи на ответника, което означава да докаже, че е изпълнил правилото за вътрешноправните средства. Като за изпълнението му няма никакво значение дали те са използвани от самата държава ищец, или от имащите нейната националност физически или юридически лица, в защита на чиито права тя подава иска. Но, второ, ищецът има и още една възможност – да оспори изобщо задължението си за изчерпване на вътрешноправните средства на ответника, като докаже, че те са неефективни¹⁵. „По правило ищецът е този, който трябва да докаже, че не съществуват ефективни средства, към които може да прибегне...“¹⁶. А вътрешноправните средства са неефективни (или неефикасни), когато са безрезултатни, т.е. не могат да постигнат желаните резултат да отстранят нарушението, предмет на иска. Това прави безполезно обръщането към тях, и затова няма смисъл то да се поставя като условие за допустимост на иска.

Практиката на МС илюстрира как се прилага правилото за изчерпване на вътрешноправните средства като условие за допустимост. Съдът прекратява делото *Интерхандел* на Швейцария срещу САЩ, отхвърляйки иска като недопустим точно по причина на това, че преди започването на делото швейцарското търговско дружество „*Интерхандел*“ не е изчерпало възможностите за правна защита пред американските съдилища¹⁷ (пред тях е подаден иск от това дружество и той все още не е решен, поради което е възможно то да получи защита още в САЩ).

По-късно по делото на САЩ срещу Италия за италианската компания „*Електроника Сикула*“ ответникът заявява само едно предварително възражение и то е точно срещу допустимостта на американския иск поради неизчерпване на съществуващите в италианското законодателство средства за правна защита. САЩ подават иска си в защита на две американски фирми, които са собствениците на италианската компания. МС установява, че „*Електроника Сикула*“ е изчерпала всички съществуващи в Италия правни средства за закрила на едно търговско дружество срещу обявяване в несъстоятелност, поради което не са останали други такива, към които може да прибегне държавата ищец. Ето защо Съдът отхвърля италианското възражение, намира иска за допустим и пристъпва към разглеждането на делото по същество (решавайки го в полза на Италия)¹⁸.

3. Но ответникът по едно дело пред МС може да направи и всякакви други възражения срещу допустимостта на иска, за които намери основания сред фактите по спора, т. е. с оглед спецификата на спора, поради което не е възможно изчерпателното изброяване на условията за допустимост. Така напр. по делото на Никарагуа срещу Хондурас за военните действия против Никарагуа първото от предварителните възражения на Хондурас (общо четири на брой) относно допустимостта на иска е, че той е политически мотивиран, в смисъл че чрез него Никарагуа цели не съдебното решаване на правен спор с ответника, а използването на МС като начин за упражняване на политически натиск над другите държави в Централна Америка, поради което искът е несъвместим с правораздавателната функция на Съда¹⁹. Същото предварително възражение съдържа и втори довод, съгласно който искът по един

¹⁵ Вж. Thirlway, H. Op. cit., p. 93.

¹⁶ *Norwegian Loans case* (I. C. J. Reports 1957), p. 39, особено мнение на съдията Х. Лаутерпахт.

¹⁷ Подробно за това дело вж. Кратко изложение решений, консултативных заключений и постановлений Международного Суда 1948–1991. Нью Йорк, 1993, 57–60.

¹⁸ Пак там, 246–255.

¹⁹ I. C. J. Reports 1988, p. 91.

изкуствен и произволен начин откъсва конфликта между Никарагуа и Хондурас от конфликта като цяло в Централна Америка²⁰. Второто предварително възражение на ответника за недопустимост на иска е, че той е неясен по съдържание и твърденията в него не са достатъчно конкретизирани, поради което Съдът не би могъл да го разгледа безпристрастно спрямо Хондурас²¹.

Подобно по съдържание възражение срещу допустимостта на иска е направила Нигерия като ответник по дело с Камерун относно определянето на сухоземната и морската граница между тях. Според това възражение камерунският иск не представя адекватно фактите по спора, включително датите, обстоятелствата и точните места на нахлуванията в Камерун и инцидентите, приписвани на нигерийските власти. А тези недостатъци на иска от своя страна пречат на Нигерия да подготви защитата си по делото, както и на Съда – да постанови справедливо и правилно решение по него²².

Предварително възражение срещу допустимостта на иска, което не се среща в други дела пред МС, заявява бивша Югославия (Сърбия и Черна гора) в заведеното срещу нея през 1993 г. дело от Босна и Херцеговина относно прилагането на Конвенцията за преследване и наказване на престъплението геноцид от 1948 г. Югославия оспорва правомощията на Председателя на Председателството на Босна и Херцеговина Алия Изетбегович да взема решение за сезирането на Съда²³.

Много често в своите възражения срещу допустимостта на иска държавите третират като условия за тази допустимост обстоятелства, които всъщност са основания на юрисдикцията на Съда. Така напр. твърденията на ответника, че между него и ищеца не съществува спор²⁴, или че искът е предявен по повод на политически, а не на правен спор, или че спорът няма международен характер, каквото е другото предварително възражение на Югославия срещу допустимостта на иска на Босна и Херцеговина²⁵, в действителност касаят не допустимостта, а изобщо възможността Съдът да разгледа един спор, т.е. юрисдикцията му. Неслучайно Съдът свързва посоченото възражение на Югославия с друго, аналогично нейно предварително възражение (а именно че делото има за предмет вътрешен за Босна и Херцеговина конфликт, в който Югославия нито участва, нито упражнява власт над територията на конфликта²⁶), този път срещу юрисдикцията му, и отхвърля и двете възражения с едни и същи аргументи²⁷.

Практиката на МС обаче познава и обратното – като възражение срещу юрисдикцията на Съда да се изтъкне аргумент, с който всъщност може да се атакува допустимостта на иска. Така е постъпил напр. Хондурас по делото си с Никарагуа. Той е оспорил юрисдикцията на Съда с довода, че съгласно чл. XXXII от Пакта от Богота, на който основава тази юрисдикция ищецът Никарагуа, сезирането на МС може да стане едва след неуспешни опити за помирение и арбитраж²⁸. По този на-

²⁰ Ibid.

²¹ Ibid., p. 92.

²² Ibid., 1998, p. 286, 317.

²³ Ibid., 1996, p. 606.

²⁴ Ibid., 1998, p. 313.

²⁵ Ibid., 1996, p. 606.

²⁶ Ibid., p. 607.

²⁷ Ibid., p. 621.

²⁸ Ibid., 1988, p. 88.

чин Хондурас използва едно типично условие за допустимост на иска като условие, от което зависи юрисдикцията на Съда.

Няма пречка ответникът по едно дело с едно и също възражение да атакува и допустимостта на иска, и юрисдикцията на МС по това дело, ако на едно и също основание оспорва и двете. Такова възражение е направила Нигерия като ответник по посоченото дело с Камерун. Нигерия изтъква, че спорът между нея и Камерун засяга и трета, неучастваща в делото държава – Чад (защото в езерото Чад има точка, в която и трите държави си граничат), и оттук и съдебното решение по него би засегнало тази държава. Това обстоятелство, че делото касае и държава, която не е страна по него и съответно не участва в него, според Нигерия е основанието както Съдът да няма юрисдикция по това дело, така и искът на Камерун да е недопустим²⁹.

При тези хипотези МС сам преценява кога възражението е срещу юрисдикцията, и кога – срещу допустимостта на иска. Преценката зависи от аргументите на ответника, с които той обосновава възражението си. Ако те се отнасят до основанията на юрисдикцията или се извеждат от тези основания – тогава възражението е срещу юрисдикцията, в противен случай то е срещу допустимостта на иска. „Истинската разлика и проверка е дали възражението се основава на или възниква от клаузата или клаузите, за които се твърди, че върху тях почива юрисдикцията на Съда. Ако това е така, възражението се отнася до юрисдикцията. А ако то се основава на съображения извън юрисдикционната клауза, които освен това не се отнасят до тълкуването или прилагането ѝ, тогава нормално е това да е възражение срещу допустимостта на иска“³⁰.

III. ПРОЦЕДУРА ПО ПРОВЕРКАТА НА ДОПУСТИМОСТТА НА ИСКА

1. Проверката на допустимостта на иска може да бъде направена и по инициатива на ответника по делото, и по инициатива на Съда. Интересът на ответника от оспорването на допустимостта е очевиден, защото така той може да постигне прекратяване на делото още в самото му начало, преди да се навлезе в предмета му и да се налага ответникът да представя, защитава и доказва позицията си по него. Но дори ответникът да не е оспорил допустимостта, Съдът е длъжен да я провери *proprio motu* (по собствена инициатива, служебно), защото поради някаква причина ответникът може и да не възрази срещу нея, но въпреки това искът да е недопустим, което го задължава да прекрати делото. Пример за такава *proprio motu* проверка на допустимостта на иска е делото през 1995 г. за териториалния спор между Катар и Бахрейн³¹. Следователно Съдът не е обвързан от възраженията на ответника. Той сам решава въпроса за допустимостта на иска, което означава, че ако по този въпрос Съдът стигне до заключение, различни от тези на ответника, решаващо ще бъде неговото заключение.

2. Според чл. 79, т. 1 Прав. оспорването на допустимостта на иска става чрез повдигането от ответника на възражения, които съдържат аргументи, че искът е недопустим. А чл. 79, т. 2 и сл. дават на тези възражения наименованието „предварителни възражения“. Предварителните възражения се наричат така, защото се повди-

²⁹ Ibid., 1998, p. 285, 309, 310.

³⁰ *Northern Cameroons case* (Ibid., 1963), 102–103, особено мнение на съдията сър Дж. Фицморис.

³¹ Ibid., 1995, p. 24, 25.

гат на юрисдикционния, т.е. предварителния стадий на процеса. Така едно възражение срещу допустимостта, ако се повдигне при разглеждането на делото по същество, няма да се нарича „предварително“. Следователно, за да се окачестви едно възражение като предварително, определящо е на кой етап от процеса се поставя, а не до кой въпрос се отнася.

В хода на производството в юрисдикционния стадий на делото предварителните възражения срещу допустимостта на иска се разглеждат от Съда едва след като той вече е разгледал предварителните възражения срещу юрисдикцията си³². Смисълът на това е, че ако няма юрисдикция по делото, Съдът изобщо не може да го разгледа, без значение дали искът е допустим, или не. Ето защо е безпредметно да проверява допустимостта, преди да се е убедил, че има компетентност по делото. Посочената последователност на разглеждане на предварителните възражения се спазва, дори и те да са предявени от ответника в обратен ред – най-напред възраженията срещу допустимостта на иска, а след това тези срещу юрисдикцията на МС, както е постъпила Югославия като ответник по съответното дело с Босна и Херцеговина³³.

Ако искът е допустим, Съдът дава ход на делото. Но ако е недопустим, независимо че юрисдикцията е налице, делото се прекратява на основание точно на недопустимостта. Следователно липсата на юрисдикция и недопустимостта на иска са самостоятелни, независими едно от друго основания за прекратяване на делото и всяко едно от тях може да доведе до това, макар другото основание да не е налице. Обратно, и двете – и юрисдикцията, и допустимостта на иска – едновременно трябва да са налице, за да даде Съдът ход на делото по същество.

3. Обективно предварителните възражения могат да бъдат два типа и това е отразено в нормата на чл. 79, т. 7 Прав. Първият тип са възраженията, които имат отношение само и единствено към въпроса за допустимостта на иска по даденото дело и съответно нямат никакво отношение към съществуването му, поради което имат „изключително предварителен характер“ (както т. 7 на чл. 79 дефинира разграничителния критерий за двата типа предварителни възражения). Вторият тип предварителни възражения са възражения, които имат отношение както към допустимостта на иска, така и към съществуването на разглежданото дело, т.е. имат двояк характер. Ето защо тези възражения „не притежават изключително предварителен характер“, каквато е изричната квалификация за тях в разпоредбата на т. 7. От двата типа предварителни възражения само тези с изключително предварителен характер поради това си естество се разглеждат в юрисдикционния, предварителния стадий на делото.

Що се отнася до предварителните възражения, които нямат изключително предварителен характер, т. е. двояките възражения, Съдът ще отложи разглеждането им за стадия на разглеждането на делото по същество, както е предвидено за тези възражения в т. 7 на чл. 79 Прав. Следователно при възражения с двояк характер определяща е не връзката им с въпросите за допустимостта на иска по съответното дело, а връзката им с въпросите относно неговото същество. Защото един съд, включително и международен, не може да допусне при преценката на допустимостта на иска, т. е. още на предварителния стадий на делото, да се произнесе по въпрос от предмета му, и то със сила на пресъдено нещо – по проверката на допустимостта Съдът се

³² Както самият МС посочва, това е „негова установена практика“. Вж. *Armed Activities on the Territory of the Congo case* (Ibid., 2006), р. 18.

³³ Ibid., 1996, 606–608, 614–622. Вж. същия случай в делото на Никарагуа срещу Хондурас (Ibid., 1988), р. 75.

произнася със съдебно решение, преди да започне самото разглеждане на предмета. Така Съдът се произнася преждевременно и по самия предмет на делото с реалната опасност по този начин да се предреша изхода от него. Това е причината само възражения, имащи изключително предварителен характер да се разглеждат в юрисдикционния стадий. А ако Съдът не може да прецени допустимостта, без да навлезе в съществуването на делото, той е длъжен да отложи тази преценка, като приеме, че искът е допустим, и да пристъпи към разглеждането му. Тогава вече, в хода на делото по същество, Съдът ще се върне към двоякото възражение, за да провери отново допустимостта – този път на основание на него.

Пример за такова възражение срещу допустимостта на иска, имащо двояк характер, е осмото възражение на Нигерия по делото *й* с Камерун. Според това възражение искът на Камерун е недопустим, защото делимитацията на морската им граница в акваторията на Гвинейския залив заради конфигурацията му по необходимост ще засегне правата и интересите и на другите крайбрежни държави, а те не участват в делото и съответно се явяват трети държави спрямо него. Запознавайки се с това възражение, Съдът признава, че наистина неговото решение относно морската граница между Камерун и Нигерия ще засегне правата и интересите на тези други държави, но преценката в каква степен те ще бъдат засегнати, как точно ще се отрази това решение върху тях, не може да се направи в рамките само на юрисдикционния стадий, не може да се направи, без да се навлезе в предмета на делото. Ето защо Съдът постановява, че макар осмото възражение на Нигерия да има предварителен характер, той не е изключително такъв (след като възражението има връзка и със съществуването на делото), поради което отлага разглеждането му за стадия по съществуването на делото³⁴.

Друг пример за двояко възражение съдържа делото на Белгия срещу Испания *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited*. Ответникът прави възражение срещу допустимостта на иска поради неизползваните предварително от ищеца правни възможности за решаване на спора в испанското законодателство (т. е. ответникът се позовава на правилото за изчерпване на вътрешноправните средства). Според отговора на Белгия причината за неизползването им е, че *й* е отказан достъп до съответните органи (съда) на ответника, който отказ означава отказ на правосъдие. Но точно той е всъщност и предмет на спора между двете държави. Следователно възражението за необръщане към испанския съд се явява двояко такова: едновременно касае и допустимостта на иска, защото оспорва едно условие за допустимост, и предмета на делото, и то до такава степен, че Съдът ще може да прецени отказан ли е наистина достъп до вътрешноправните средства (испанския съд) едва след като разгледа делото по същество. Доколкото това възражение се отнася до допустимостта на иска, това е предварително възражение по един преюдициален въпрос за производството по делото и съответно мястото за неговото разглеждане е в юрисдикционния стадий. От друга страна, доколкото възражението се основава на доводи, които се поставят и в рамките на предмета на делото – отказът на правосъдие, разглеждането на испанското възражение в юрисдикционния стадий на делото ще наложи навлизането в предмета, в съществуването на делото, резултатът от което би бил решаване на цялото дело още в юрисдикционния стадий, т. е. стадий, предназначен само за предварителни за процеса въпроси. Затова Съдът процедира по обратния

³⁴ Ibid., 1998, p. 286, 322–325, 326.

начин – отлага произнасянето си относно допустимостта на иска за стадия по съществува на делото³⁵, когато ще реши изцяло въпроса за отказания достъп до правосъдие от Испания и така ще се отговори и на въпроса за допустимостта.

Вторият случай, при който МС изобщо не разглежда в юрисдикционния стадий едно възражение за недопустимост на иска, дори то да има качеството на предварително такова, е когато страните по делото се споразумеят помежду си да се отложи разглеждането на възражението за стадия на разглеждане на делото по същество, както постъпват САЩ и Италия в делото *Електроника Сикула*³⁶ и Португалия и Австралия в делото за Източен Тимор³⁷. Член 79, т. 8 Прав. задължава Съда да изпълни това споразумение.

Но освен изрично и нормативно уредените хипотези на разглеждане на възражение относно допустимостта на иска в стадия по съществува на делото, Съдът проверява допустимостта и при всеки друг случай, когато се постави въпросът за нея в този стадий. Защото напълно е възможно, по една или друга причина, аргумент срещу допустимостта на иска, дори такъв, който е бил известен по време на юрисдикционния стадий и съответно е можело да се постави там, да бъде представен едва в стадия по съществува на делото. Но дори и там, Съдът трябва да провери допустимостта, защото обратното – ако не я провери, може да се окаже, че ще реши дело с недопустим иск. Ето защо правилото е, че въпросът за допустимостта на иска може да се постави във всеки момент от производството по едно дело. Потвърждение за това дава правната уредба на едно от международните съдилища – Европейския съд по правата на човека. Според чл. 35, т. 4 от Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи „Съдът отхвърля всяка жалба, която счита за недопустима.“, като „Той може да направи това на всеки етап от процеса“.

4. Възражения срещу допустимостта на иска (включително и отложените такива), когато се разглеждат в стадия по съществува на делото, вече не се квалифицират като „предварителни“. С оглед разглеждането им, според чл. 79, т. 3 Прав., Съдът спира разглеждането на съществува на делото и възобновява юрисдикционния стадий, тъй като въпросът, който трябва да реши (за допустимостта на иска), е предмет на този етап от процеса. Ако установи, че искът е недопустим, Съдът постановява решение, с което прекратява делото на това основание, независимо че е навлязъл в съществува му. Ако обаче той констатира, че искът е допустим – възобновява разглеждането на съществува на делото оттам, където го е спрял (чл. 79, т. 7 Прав.).

5. Предварителните възражения се повдигат в срока, който Съдът дава на ответника за представяне на своя контрамеморандум (чл. 79, т. 1), т.е. реално крайната дата на представяне на тези възражения ще бъде датата на контрамеморандума. Ако ответникът представи контрамеморандума си преди края на срока за това, предварителните възражения също трябва да се представят тогава, независимо че срокът и за тях не е изтекъл – те не могат да се повдигат след като е представен контрамеморандумът. Така моментът на предявяване на предварителните възражения зависи от момента на представяне на контрамеморандума. Макар че предварителните възражения може да се предявят отделно от контрамеморандума и преди него, много често ответниците ги предявяват едновременно с контрамеморандума, като ги включват в

³⁵ Ibid., 1964, p. 46.

³⁶ Ibid., 1989, p. 18, 42.

³⁷ Ibid., 1995, p. 92.

текста му, обединявайки по този начин в него позицията си по предмета на делото и позицията си относно допустимостта на иска.

Щом предварителните възражения трябва да се представят в срока за представяне на контрамеморандума на ответника, това означава, че те може да се представят едва след представянето на меморандума на ищеца. Обяснението за това е, че с меморандума си ищецът излага своята позиция освен по предмета на делото, но и по въпроса за допустимостта на иска, а ответникът не може да направи своите възражения срещу допустимостта, без да познава позицията на ищеца по този въпрос. По същия начин и на самия МС му е необходимо да е запознат с тази позиция на ищеца, за да прецени дали искът е допустим.

Производството по разглеждането на предварителните възражения в юрисдикционния стадий преминава и през двете фази, съществуващи в съдебния процес пред МС – писмена и устна. В писмената фаза се представя самото предварително възражение в писмена форма, каквото е изискването на чл. 79, т. 1 Прав., като то трябва да бъде съпроводено с изложение на фактите и правните норми, на които се базира, както и със списък на документите в негова подкрепа. Устната фаза представлява изслушването от Съда в открито заседание на пледоариите на страните по въпроса за допустимостта на иска.

6. Съдът се произнася по допустимостта със същото решение, с което се произнася по юрисдикцията, т.е. с решението, с което приключва юрисдикционният стадий на процеса. С това решение Съдът прекратява делото поради липса на юрисдикция или поради недопустимост на иска, или констатира, че има юрисдикция и искът е допустим и дава ход на делото за разглеждането му по същество.